

KÜLÖNFÉLÉK.

Barcsai Ákos erdélyi fejedelem hamvainak kutatása Kozmatelkén.

Alig állapított meg historiai bizonyossággal, hogy a szerencsétlen véget ért fejedelem megöletésének és elhantolásának színhelye nem a történetírók által általánosan megnevezett Répa helység, hanem a *Mezőségen*, Kolozsvármegye tekei járásában fekvő Kozmatelke,¹ már is felmerült a kérdés és hirlapi polemia tárgyát alkotja, hogy a Kozmatelkén felállítandó emlékoszlop előmunkálatai alkalmával feltalált két esontváz közül valamelyiket Barcsaiának tarthatjuk-e, vagy talán csak szerencsétlen áldozattársai nyugodtak a Barcsai nevét viselő fakereszt közelében és a fejedelem maga benn pihen a görög kath. templomban, hová Kraus segesvári krónikás szerint² Doboli István nevű komornyikja „ének és harangszó“ mellett temettette el.

Az előkerült esontvázak szakszerű fölfedésére dr. Dózsa Endre Kolozsvármegye alispánjának felkérésére és az Erdélyi Országos Múzeum igazgatójának, dr. Pósta Béla egyetemi tanárnak megbízásából én szállottam ki s így kötelességemnek tartom az ásatás eredményéről a nyilvánosság előtt beszámolni annnyival is inkább, mert az ásatás alkalmával jelenlevők közül is akadnak olyanok, kik az ásatások határozott eredménye gyanánt hirdetik a fejedelem esontjainak feltalálását, holott az ásatások semmi pozitív bizonyítékot nem nyújtanak állításaik igazolására.

Kozmatelkét egy északnyugat-délkeleti irányú keskeny patak-völgy s a völgyben haladó községi út, egy északkeleti, dombon

¹ Kelemen Lajos az „Erdély“ 1899-i évf. 54—56. lapján mint első vetette fel a kérdést, hogy valjon a történetírók által megnevezett Répa helység, vagy Kozmatelke jelölhető-e meg a fejedelem megöletése és sírja színhelyéül és ugyancsak ő döntötte el az „Erd. Múzeum 1901. évf. 245—258. lapjain a kérdést Kozmatelke javára.

² *Fontes rerum Austriacarum* stb. Siebenbürgische chronik des Schässburger stadtschreibers Georg. Kraus 1608 - 1665. Wien, 1864. II. rész 151—152. lap.

épült és egy délnyugati lapályosabb részre osztja. Az ásatás színhelye a völgyön lefelé vezető út bal dombos oldala, a falu közepén. Ott áll a domb közepetáján az oláh feliratú fakereszt, hirdelve, hogy alatta pihen Barcsai király és odább északra, a domb teteje felé a keresztől 40—45 m. távolságban a görög kath. templom, melynek ezinterme és a papilakhoz tartozó kert a keresztig nyúlik alá. A domb alját az emlékoszlop helyének előmunkálatai alkalmával levágták, középső részét (közvetlen az út mellett) pár m. magasságban egyenletes sikká töltötték és planirozták az emlékoszlop számára. E munkálatok alkalmával akadtak a kubikosok — a fakeresztől délre 5 m. távolságban, békóbavert emberi lábszáresontokra.

A lelet azonnal igazolta, hogy a kereszt nem hiába állt ott és a helyes okoskodást, mely a történetírók topographiai adataival szemben is Kozmatelkét jelölte meg Répa helyett Barcsai nyugvóhelye gyanánt.

Mielőtt tovább mennénk az ásatások eredményének ismertetésében, szükséges tudnunk, hogy mit mond a fejedelem megöletéséről legrészletesebben értesült krónikás, Kraus,¹ annak körülményeiről. Szerinte, mikor Kemény biztosan tudta már, hogy a törökök Barcsai érdekében az ország határait átlépték: elsősorban szükségesnek tartotta, hogy a Görgénybe internált Barcsait nagyobb biztonság okáért Kővárba vitesse. El is indította. Küldött vele egy székely nemest² s egy magyarországi hadnagyot, Várad Jónást, hogy lovas kísérettel Görgényből Kővárba szállítsák. Ezek azután Barcsait Budai Zsigmonddal együtt egy kideszkázott szekérbe tették, a melyen a Rákócziak vadászkutyáikat szokták szállítani s a foglyoknak azt mondták, hogy az ország rendeli őket Kővárba. Mikor azonban a Mezőségre értek, Barcsait egy kerek nyíláson át, — a milyenen a kutyák szállításközben kiszoktak a szekérből nézni — *meglőtték*, Budainak ugyanott *fejét vették* s utoljára Barcsai szolgálját, Szövérdi Jánost *konzolták fel* „Kozmann“ és Répa faluk között s a legközelebb eső Répa³ derekára a *comissio rosz indulatú parancsára* a parasztok földelték őket el.

Három csontváznak kellett volna tehát az ásatások nyomán előkerülni egy ugyanazon sírüregből. Vagy ha nem tételezzük fel a szolgának urával egy helyre temetését, *két* biliucsbevart, vagy legalább is megvasalt csontvázat kellett volna feltaláljunk, hogy kimondhassuk határozottan azok valamelyikére, hogy a Barcsaié. Szalárdi⁴ szerint u. i. Barcsait Budai Zsigmond mármarosí emberrel

¹ I. m. fordítása. Erd. Múzeum 1901. évf. 246. l.

² Szalárdi János: Síralmas krónik. VIII. k. 609. lapján meg is nevezi, Kővér Ferencz.

³ A helység meghatározásban nyilvánvalóan téved a krónikás.

⁴ I. m. U. o.

együtt szekérbe hányták, megvasalták és odalakatolták őket, hogy „valahol valakik őket az úton elszabadítani ne kezdenék“.

Az ásatások azonban más eredményre vezettek.

A hivatalos kiszállás alkalmával a helybeli körjegyző irodájába már beszállítva talált lábszár- és czombesontokról azonnal lehetett látni, hogy két esontváz felső testrészenek kibontásával lesz dolgunk csak a helyszínen, sőt különböző méreteik azt is elárútták, hogy egy kisebb és egy nagyobb esontváz kerül felszínre. Az alsó lábszárak közül a két *egyenlő méretű ép*, kétségtelenül ugyanazon egy esontváz kiegészítő részének látszott. A más kettő is nagyobb méreteivel, összetörten is határozottan mutatta együvértartozását, a rajtuk látható *vasrozda* pedig kétségtelenné tette, hogy a békó *csakis* a nagyobb méretű lábszárakra volt rántolva s a munkások törték össze, midőn a vasrozsdával megkötött földből — saját állításuk szerint — kifeszítették.

Miután a két alsó test összevasalásáról szó sem lehetett, a legnagyobb ügyelettel bontottuk ki a felsőtestek esontrészeit, hátha ott konstatálható lehetne az, de semmi jel nem igazolta előbbi feltevésünk helyességét.

A két, ény.-dk. irányban hanyattan elhelyezett felső test többé-kevésbé zsugorított karokkal feküdt egymás közelében úgy, hogy a két koponya közt 20 cm., a két esipőtaréj között 18 cm. távolság volt. A lábszárakat és czombesontokat a méretek elütő volta folytán nem volt nehéz helyesen illeszteni a felső testekhez, mikor is a békó a jobboldali (lábfejtől tekintve), nagyobb esontvázhhoz került vissza.¹

A külső kézfejek visszahajtott karokkal mindkét testnél a mellüreg fölött, míg a hasüreg felé visszahajtott belső karok egymás alatt nyugodtak.

Konstatálhattuk továbbá azt, hogy a *jobb* oldali esontváz jobb kézfeje hiányzott és 3 nyakesigolya esont a többitől elválasztva, a koponyával együtt kissé elmozdúlva feküdt a esontváz főirányától, de vágás nyomai a sáros esigolyaesontokon nem látszottak. A koponya ép volt, de a szájüreg felső ínyén jókora, dudorszerű esontosodás volt észlelhető.

A baloldali, békónélküli esontváz vastag koponyáját négy hatalmas kardvágás szétrepesztette, melyek közül kettő áttörte a koponyát, kettő pedig oldalvágással jókora darabot szakított ki abból.

A esontvázak közeléből *semmi melléklet* nem került elő, de az alig 1 m. mély és 140—150 cm. széles sírüreg (hosszúsága nem volt már meghatározható) nagy számmal tartalmazott állatfogakat, disznó állkapcsokat, sonka- és feltört szarvasmarha esontokat. A

¹ Az így kiegészített esontvázokról készített fényképfelvétel jelent meg a „Genealogiai Füzetek“ 1904. évf. 118-ik lapján.

békónélküli esontváz esipőesontja alúl elmállott téglaréteg és közvetlen közeléből egy 60 cm. átmérőjű és 80 cm. magas korhadt tölgyfa tuskó került elő.

Hogy miért találtunk 2 vasravert és 1 békónélküli esontváz helyett 1 vasravert és 1 békónélküli, összevagdalt koponyájú esontvázat, arra Krausz adja meg a helyes feleletet, midőn fentebbi idézetét így folytatja: „Azonban Baresai komornyikja, Doboli István távolról követte urát, hogy a dolog végét lássa. Mikor megtudta a gyilkosságot s a temetés színhelyét, bement Marosvásárhelyre, vásznat vett, kiásta és kiemelte a fedelmet, gondosan begöngyölte az elvérzett és elhült testet, s harang- és énekszó mellett a templomba temettette el.“

Ezek után a legmesszebbmenő önkényességgel következtetheti bárki is azt, hogy a sírlelet valamelyik esontváza a Baresaié. Budai Zsigmond Szalárdi állítása szerint épen úgy megvolt vasalva, mint Baresai. Jobb kézfejét neki is épen úgy levághatták kegyetlen kivégzői, — a mint azt sokan hiszik, — drága gyűrűinek megszerzése céljából, mint a Baresaié. És miért akarná valaki a békós esontvázat Baresaiénak megtenni, mikor annak ép koponyája lövésnyomait nem mutatja, az inycsont kinövése pedig feltételezi tulajdonosának dadogását, vagy legalább nagyfokú sejpitését, a mire Baresaira vonatkozólag külsőjének és tulajdonságainak ismert többszörös leírásaiban adatunk mindenestre maradt volna fenn. Ellenben a nyakesigolyaesontok és az ép koponya kimozdulása a test főirányából a templomban eszközlendő ásatásokig is határozottan bizonyítják, hogy a megvasalt esontváz a lefejezett Budai Zsigmondé, — ki mellett a „felkonczolt“ Szövérdi János pihen összevagdalt koponyával. — A esontvázak egymáshoz való közelsége, a karok helyezete a mell, vagy hasüreg fölött és a belső karok egymáson pihenése, természetes következménye krónikásaink azon állításának, hogy a már megmerevedett testeket „nyomoruságos módon“ takarították a falu pellengére mellé egy „vermeeskébe“. Azok ellen pedig, a kik úgy vélekednek, hogy a sírüreg 140—150 cm. szélességével nem fogadhatott be három testet, meg lehet jegyezni, hogy a felfedett két esontváz szélességben együttvéve csak 80—85 cm. helyet foglalt el és így még volt hely a sírüregben a harmadik test befogadására is.

Az ásatások azt is igazolták, hogy valóban az ásatás színhelyén, az exponált dombon állott a falupellengére és jól értesültek krónikásaink, midőn annak alját nevezték meg a meggyilkoltak nyúgvóhelyéül. A sírüregből kikerült hatalmas tölgyfa-tuskó nem lehetett a temetés után felállított keresztfa alja,¹ hanem a nagyobb alkotású pellengér oszlopának földbemaradt része. Ezt bizonyítja a tuskó

¹ Ez volt az ásatás alkalmával a közhit.